

KADINLARIN OKUYUP YAZMASI MESELESİ:

“LÂ TUALLİMÛ’N-NİSÂE HATTAN”

HADİSİNİN RÂVİSİNE CEVAP *

Hazırlayan: Kadir GÜRLER **

Takdim

Türk modernleşmesi sürecinin Tanzimat’tan Cumhuriyet’e kadar olan kısmı, kültür değişimleri ve medeniyet tercihi alanlarında tarihte eşine az rastlanır hareketliliğin yaşandığı bir zaman dilimidir. Bu tarihsel kesitte birçok zihin ve kalem, insan, toplum, mutlak varlık, medeniyet vb. konularda îâm-i fikir etmiş, yaşadığı toplumun durumunu ve diğer toplumlarla -özellikle de o dönem için ileriye temsil eden Batı toplumuyla- ilişkisini ele almaya çalışmıştır. Söz konusu inceleme ve tartışmalarda ana konulardan birini din ve din anlayışı teşkil etmiştir. Osmanlı-Türk toplumunun geleneksel yapısının şekillenmesinde hatırı sayılır bir etkiye sahip olan din, modernleşme sürecinde meşrulaştırıcı ve dönüştürücü işleviyle yenileşmeye yönelik tartışmaların mihrinde de aynı ağırlığı korumuştur. Özellikle yüzlerce yıllık problemlerin hesaplaşmasının sıkıştırılmaya çalışıldığı II. Meşrûtiyet dönemi, bu konuda gayet seviyeli inceleme ve tartışmaların örneklerini bize sunmuştur. Bu dönemdeki düşünce akımlarının Türkçülük, Batıcılık ve İslamcılık gibi üçlü bir sınıflandırma çerçevesi içerisinde ele alınması neredeyse Türk yazınında bir gelenek haline almıştır. Hangi grup içerisinde ele alırsanız alın, yarının Türkiye’inde din ve din anlayışının nasıl olması gerektiği sorusu, her entelektüelin kafa yorduğu önemli problemlerin başında yer almaktaydı.

Dönemin girift meseleleri arasında dînî, kültürel ve sosyal açıdan muhtelif

* Sebilürreşâd, c. 12, sayı: 288, ss. 31-32. Bu metin Gazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri biriminin 19/2003-03 koduyla desteklediği “Türk Modernleşmesi Sürecindeki Metodolojik Yaklaşımların Temel İslâm Bilimlerine Yansımaları” adlı proje kapsamında hazırlanmıştır.

** Yrd. Doç. Dr., Hitit Ü. İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı. e-mail: kgurler@hotmail.com Bu metnin yayınlanmasına katkı sağlayan Dr. Kâşif Hamdi Okur’a teşekkür ederim.

bakış açılarının kesişme noktasında yer alan kadın meselesi de oldukça dikkat çekici bir özellik taşımaktadır. Kadın, aile hukuku, kadınların eğitimdeki yeri, çok evlilik, tesettür vb. konularda ileri sürülen görüş ve öneriler farklı ekollerin, farklı dünya görüşlerinin çerçevesini belirlemek açısından kriter oluşturabilecek niteliktedir. Gerek Batı medeniyetiyle uyum sağlayacak bir ıslahata taraftar olanlar, gerekse İslâm'ın asr-ı saâdetteki safiyetine dönmenin gerekliliğini savunanlar bir noktada görüş birliğine varmışlardır: İslam kadınlara önemli hak ve hürriyetler tanımıştır. Ancak zamanla cehâlet ve taassup eseri olarak İslam toplumlarında kadın bu hakları kullanamaz hale getirilmiştir. Dolayısıyla kadın meselesinde *çehre-i hakîki-i İslâmı* ortaya koymak gerekmektedir. Bu konu gün yüzüne çıkarılarak toplum aydınlatılırsa, cehâlet ve taassup neticesinde kadınlara karşı takınılan olumsuz tutumlar ortadan kalkacak ve kadın meselesinde İslâm'a isnat edilen haksız eleştirilerin de önü alınmış olacaktır. Söz konusu hedefi gerçekleştirmek için İslâmî literatürde yer alan bazı yanlış yorum ve anlayışların da ayıklanması gerekmektedir. Bu bağlamda:

*Bir kadın var ki ya annem, ya kardeşim, ya kızım,
Odur bende en mukaddes duyguları yaşatan...
Bir diğeri sevgilim ki günüm ayım, yıldızım,
Odur bana hayattaki dizeleri anlatan...
Bu mahluklar nasıl hakir olur şer'in gözünde,
Bir yanlışlık var mutlaka müfessirin sözünde!*

mısraları yalnızca nâzımının değil, geniş bir entellektüel çevrenin hissiyatını da ifade ediyordu.

“(Lâ tuallimû'n-nisâe hattan Hadisinin Râvîsine Cevap” başlığını taşıyan metnin de bu yoldaki gayretlerin ilgi çekici bir örneği olduğunu söyleyebiliriz. Kadınlara okuma yazma öğretilmemesini öngören ve “hadis” olarak nakledilen bir sözün hadis tekniği açısından kritiğini içeren yazı, Sebülreşâd dergisinde imzasız olarak yayınlanmıştır. Yazıda hadis kaynakları, şerhler, ricâl ve tabakât literatürü kullanılarak söz konusu ifadenin “hadis” olamayacağı ve bu ifadeye dayanarak hüküm binâ edilemeyeceği ortaya konmuştur. Dipnotlar tarafımızdan konularak, atıf yapılan kaynaklarda ilgili yerler tespit edilmeye çalışılmış, ayrıca hadis tekniği açısından gerekli görülen açıklama ve düzeltmelere de yer verilmiştir. Burada bir noktaya dikkat çekmek isteriz: Bu makaleyi kaleme alan isimsiz müellifimiz, bu metni oluştururken el-Azîmâbâdî'nin *Avnu'l-Ma'bûd* adlı Ebû Dâvud şerhinden oldukça faydalanmış; hatta bazı râvilerin tenkidi, Şifâ bnt. Abdullah ile ilgili “rukye” rivâyetinin değerlendirilmesi ve İslam'ın yetiştirmiş olduğu kimi kadın şahsiyetlerden örnekendirme yapılması noktasında *Avnu'l-Ma'bûd* sahibi ile hemen hemen aynı

ifadeleri kullanmıştır.¹ Biz de bunları tespit ederek ilgili yerlerde gösterdik.

Yazarın yazıyı kaleme almaktaki amacı incelemenin sonunda zikredilmiştir. Yazara göre gerekli kritik ve araştırmaları yapmadan, hiçbir sağlam temel taşımayan ifadeleri hadis klişesi ile ileri sürerek, bunlar doğrultusunda şer'î hükümler çıkarmaya kalkmak, içinde yuvarlandığımız uçurumu daha da derinleştirmekten başka bir netice vermez. Bu gibi tavırlardan kaçınmak ise yazarın hâlisâne temennisidir. İslam'da kadının yeri ile ilgili tartışmalar ve bunların etrafında şekillenen literatür, mütemediyen yenilenerek güncelliğini korumaya devam etmektedir. Batılılaşma serüvenimizin başladığı dönemlerde kaleme alınmış bir metni yeni harflerle yayınlamak bu literatüre mütevazı bir katkı yapmayı amaçlıyoruz. Sunduğumuz metin özelde kadın meselesine temas ettiği kadar; genelde, son dönem Osmanlı ilim dünyasında hadis tenkidi ve yorumu ile ilgili yaklaşımlara ışık tutması açısından da önem taşımaktadır.

Metin

Peşin söyleyelim ki, bu lafız ile böyle bir hadisin aslı yoktur. Kadınlara ta'lîm-i hat edilmesinin adem-i cevâzına kâil ulemâ yok değildir. Hatta hâtîme-i ulemâ-i râsihîn Ali el-Kârî'yi dahi bu zümre içinde buluruz. *Mişkâtü'l-mesâbih* şerhinde Kitâbu't-Tıbb ve'r-Rukye'nin fasl-ı sânisinde şöyle diyor:

² Yani, muhtemeldir ki, eslâf-ı nisvâna ta'lîm-i kitâbet câiz olmuş olsun; şu kadar ki, zamanımızın kadınlarına fesâd-ı ahlaklarından nâşî câiz değildir. Hâlbuki ta'lîl-i mezkûr münakaşayı kabul etmez değildir. Çünkü hiçbir fakih, kadınlara ta'lîm-i kitâbet eylemekten husûle gelecek menâfi-i azîmeyi bir mazarrat-ı kalîle-i mevhûmeye feda edemez. Kadın, kitâbeti âlet-i fesâd ittihâz eylemesi bir mazarrat ise de bütün bütün câhil kalması hey'et-i ictimâiyemizce ondan daha büyük bir mazarrattır. İki fesâdın ta'âruzunda ise ahaffi irtikâb ile a'zâmının çaresine bakılır.

Bir kere bu tâifenin delillerini gözden geçirelim. Bu bâbda yegâne mu'temedleri İbn Hayyân'ın³ *Duafâ*'da Hz. Âişe'den ihrâc eylediği şu

⁴ hadisidir; yani "kadınları köşklerde, odalarda iskân etmeyin

1 Bk. Ebu't-Tayyib Muhammed Şemsulhak el-Azîmâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd Şerhu Sunen-i Ebî Dâvud*, Beyrut 1990, c. X, ss. 267-269.

2 Ali b. Sultân Muhammed el-Kârî, *Miškâtü'l-Mefâtih*, Beyrut, ts., c. IV, s. 512.

3 İbn Hayyân ifadesi yanlış olup, doğrusu İbn Hibbân olacaktır.

4 İbn Hibbân el-Bustî, *Kitâbu'l-Mecrûhîn mine'l-Muhaddisîn ve'd-Duafâ ve'l-Metrûkîn*, Beyrut 1992, c. II, s. 302. İbn Hibbân'ın metninde şöyle geçmektedir:

Rivâyet bu şekliyle -sahih olmadığı yönünde aydınlatıcı herhangi bir açıklama yapılmaksızın- bir çok tefsirde de yer almıştır. Örneğin bk. Huseyin b. Mes'ûd el-Bağavî, *Maâlimu't-Tenzîl*,

tahk.: Nasr Muhammed Abdullah, Riyad, 1993, c. VI, s. 68; Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr Fî İlmi't-Tefsîr*, Beyrut 1987, c. VI, s. 3; Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Beyrut 1987, c. XII, s. 158; Celâleddîn es-Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr fî Tefsîri'l-Me'sûr*, Beyrut 1993, c. VI, s. 124; Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, Beyrut 1992, c. IV, s. 5. (es-Suyûtî ile eş-Şevkânî rivâyetin “merfû” olduğunu söylemişlerdir). el-Hakîm et-Tirmizî de Abdullah b. Mes'ud'dan naklettiği sözkonusu bu uydurma rivâyeti şu şekilde meşrûlaştırmaya çalışmıştır: “Kadınların erkeklere bakabilecek yerlerde oturtulmasında, onların iffetlerini koruyacak ve tesettürlerini sağlayacak bir şey yoktur. Çünkü onlar, kendilerine hâkim olamayarak buldukları o yerlerden erkeklere bakabilirler ve böylece fitneye neden olabilirler. İşte (Hz. Peygamber), kadınların böyle bir fitneye yol açmamları için onların bu tip yerlerde oturtulmasını yasaklamıştır. (...) Yine onlara yazı öğretilmesi de bu şekilde bir fitneye sebebiyet verecektir. Zira kadınlar, gönüllerinin meylettği erkeklere mektup yazabileceklerdir. Nitekim yazıda, şahidin gâibe bakabileceği bir tür (gizli) göz vardır ki, duygularını sözlerle ifade edemeyenler böyle bir yöntemle hislerini dile getirebileceklerdir. Öyle ki, bu tarz bir dillendirme, sözlü dillendirmeden daha önemli/etkili olabilecektir. Hz. Peygamber de, kadınların iffetlerini korumak ve kalplerini temiz tutmalarını sağlamak amacıyla, fitneye yol açabilecek sebepleri ortadan kaldırmakla en iyisini yapmıştır”. Bk. el-Hakîm et-Tirmizî, *Nevâdiru'l-Usûl fî Ma'rifeti Ehâdisi'r-Rasûl*, tahk.: Mustafa Abdulkâdir Atâ, Beyrut 1413/1992, c. II, ss. 117-118. el-Hakîm et-Tirmizî'de görülen bu meşrûlaştırma çabalarının bir benzerini, İbn Hacer el-Heytemî de de bulmak mümkündür: “Kadının yazı yazmayı öğrenmesinin yasaklanmasının nedenlerinden birisi, yazıyı öğrendiği zaman kötü maksatlara ulaşması; diğeri de, yazı vasıtasıyla fâsik kimselerin kadına ulaşarak onu aldatmalarının imkan dâhilinde olmasıdır. Zira insan, bir aracı/elçi vesilesiyle ulaşamadığı hedefine yazıyla ulaşabilir. Çünkü yazı, elçiden daha gizemli olup, kandırma ve aldatma noktasında daha etkilidir, daha uygundur. Bundan dolayıdır ki, yazı öğrendikten sonra kadın, parlatılmış kılıç gibidir; bir şeyin üzerinden geçerken kesmeden edemez. İşte yazı öğrendikten sonra kadının durumu da böyledir. İbnu'n-Neccâr'ın Ebû Hureyre'den naklettiği; 'bir çocuğun babası üzerindeki hakkı, çocuğa yazı öğretmek, ona güzel bir isim vermek ve zamanı geldiğinde de çocuğu evlendirmektir' (Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Câmiu's-Sağîr*, İstanbul, 1286, c. I, s. 350; Abdurraûf el-Munâvî, *Feydu'l-Kadîr*, Beyrut, ts., c. II, s. 538) rivâyetinde geçen 'çocuğa yazı öğretmek' ifadesi erkek çocuğa has bir şeydir. Kadınların yazı öğrenmesinin yasak olması, onların Kur'an'ı, (dinî) ilimleri ve âdâb kurallarını öğrenmelerine engel değildir. Çünkü bu sayılan ilimleri öğrenmede genel bir fayda vardır; (kitâbette olduğu gibi) meydana gelecek herhangi bir mefsedet korkusu da yoktur. Nitekim, mefsedetin def edilmesi maslahatların celbinden önce gelmektedir”. Bk. İbn Hacer el-Heytemî, *el-Fetâvâ el-Hadîsiyye*, Kahire, 1934, s. 62. el-Hakîm et-Tirmizî ve İbn Hacer el-Heytemî'nin bu meşrûlaştırma çabalarını, -metnimizin ilerleyen sayfalarında gelecek olan- el-Buhârî'nin *el-Edebu'l-Mufred*'de naklettiği Âişe bnt. Talhâ rivâyetiyle karşılaştıracak olursak, meselenin iki farklı boyutunu/yorumunu çok açık bir biçimde görme imkanını yakalamış oluruz. Sözkonusu rivâyetin, kadınlara yazı öğretilmesinin fesada yol açacağı endişesinden kaynaklandığı yönündeki diğer yorumlar için ayrıca bk. Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, *Neylu'l-Evâtâr Şerhu Munteka'l-Ahbâr min Ehâdisi Seyyidi'l-Ahyâr*, Beyrut, ts., c. VIII, s. 240; Halil Ahmed es-Sehârenfûrî, *Bezlu'l-Mechûd, fî Halli Ebî Dâvud*, Beyrut, ts., c. XVI, s. 217. Yine bu bağlamda, Ebu'l-Hasen el-Kayrevânî el-Kâbisî'nin, “kadına faydası umulan ve fitnesinden emin olunan şeyler öğretilmelidir; yazı öğretilmemesi en emin yoldur” (Bk. el-Kâbisî, *İslam'da Öğretmen ve Öğrenci Meselelerine Dair Geniş Risâle*, çev. Süleyman Ateş-Hıfzurrahman Öymen, Ankara, 1966, s. 32) ifadeleri de bu hususa örnek teşkil edecek niteliktedir. Fakat işin daha da ilginç olan tarafı, el-Kâbisî'nin “hadis ehlinden olan fıkıhçıların usûlüne uygun biçimde düzenlendiği” söylenen bu eseri, “eğitim fıkhi” mâhiyeti taşıması bakımından ilk örnekler arasında yer almaktadır. Bunun yanısıra eser, o dönemde (el-Kâbisî'nin ölümü 403/1012'dir) temel eğitimin hedef, konu ve metotları hakkında İslam âlimlerinin hangi dinî esaslara dayandıklarını ve nasıl bir eğitim sistemi ortaya koyduklarını göstermesi, ayrıca öğretmenliğin profesyonel bir meslek kabul edilmesi için ileri sürülen gerekçeler yanında, öğ-

ve onlara kitâbet ta'lîm etmeyin" demektir. Hâlbuki bu hadisin senesinde Muhammed İbrâhim Şâmî vardır ki, vaddâ'lardan olup, munkeru'l-hadîsdir.⁵ Zehebî Dârekutnî'den naklen "bu, kezzâbdır" demiştir. İbn Adî ise "bu Şâmî'nin ehâdîsi ğayr-i mahfûzdur"⁶ dediği gibi, İbn Hayyan (Hibbân) da "bu Şâmî vad'-ı ahadîs ile meşhûr olup, hâl-i i'tibârın ğayrısı(n)da ondan hadis rivâyet eylemek helal değildir"⁷ demiştir. İbn Cevzî de *Ilel-i Mutenâhiye*'de "bu hadis sahih değildir; Muhammed b. İbrahim Şâmî veddâ'-ı hadistir" demiştir. Bu hadisin bir ikinci senedi daha vardır ki, Hâkim *Mustedrek*'te Hz. Âişe'den rivâyet eylemiştir.⁸ Lâkin bu senedin râvileri içinde Abdulvehhâb b. Dahhâk var ki, Zehebî *Mîzân*'ında bunun için Ebû Hâtîm'den naklen "kezzâbdır" demiştir. Neseî de bunun hakkında "metrûktur" dediği gibi, Dârekutnî de "munkeru'l-hadistir" demiştir.⁹

İkinci delilleri, İbn Hayyân (Hibbân)'nın *Duafâ*'da İbn Abbas'tan merfûan rivâyet eylediği hadisidir. Yani, "kadınlarınıza kitâbet ta'lîm etmeyiniz." Hâlbuki bu hadisin senesinde Ca'fer b. Nasr vardır ki, Zehebî bunun hakkında "mütthemü'l-kizb" demiştir. *el-Kâmil* sahibi de "sikâttan birçok ahâdîs-i bâtılâ nakl eyledi" demiştir.¹⁰

İşte görülüyor ki, bu rivâyâtın kâffesi gayet zayıf ve belki de bâtıl olup, hiçbir vechile ihticâca sâlih değildir. Adem-i cevâz ise ahkâm-ı şer'iyyeden olup, bir hadîs-i sahihe veya hasene istinâd eylemesi lâzımdır. Binâanaleyh, bu tâifenin verdiği adem-i cevâz hükmü hiçbir vechile sahih değildir.

rencilere verilecek disiplin cezalarına getirilen *medenî* sınırlandırmalar bakımından da dikkat çekicidir. Bk. Selahattin Parlador, "Kâbisî", *DİA*, İstanbul 2001, c. XXIV, ss. 41-42. Ancak, yukarıda geçen "kadınlara yazı öğretilmemesi en emin yoldur" ifadesinin, "medenî" değerlendirilmesiyle örtüştüğü pek de söylenemez.

Bütün bu anlatılanlardan sonra, makalesini sunduğumuz müellifimizin yaşadığı dönem olan Osmanlı'nın son devirlerine gelecek olursak; Burhâneddin ez-Zernûcî'nin *Ta'lîmu'l-Muteallim* adlı eserinin şerhi olarak "Dersâdet, 1316" tarihiyle Osmanlı matbaası tarafından basılmış olan, Osman Pazârî'ye ait bir şerhte de, rivâyetine yer verilerek, "kadınlara yazı öğretmek mekrûhtur" ibaresi yazılı olduğunu görürüz. Bk. s. 20.

- 5 İbn Hibbân, *age*, c. II, ss. 301-302. "Muhammed b. İbrâhim eş-Şâmî, Ebû Abdullah".
- 6 Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, *Mîzânü'l-l'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, tahk.: Ali Muhammed el-Bicâvî, Dimaşk, ts., c. III, s. 466.
- 7 İbn Hibbân, *age*, c. II, s. 301. Ayrıca bk. Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzî, *el-Mevdûât*, tahk.: Abdurrahman Muhammed Osman, Beyrut 1983, c. II, s. 269.
- 8 el-Hâkim en-Nisâbüri, *el-Mustedrek ale's-Sahîhayn*, tahk.: Mustafa Abdulkâdir Atâ, Beyrut 1990, c. II, s. 430. el-Hâkim'in, "senedi sahihtir; el-Buhârî ve Muslim (şartlarına uyduğu halde) rivâyet etmemişlerdir" ifadelerine karşın, İbn el-Cevzî sözkonusu bu rivâyeti el-Hâkim'in sahih olarak değerlendirmesini hayretler içinde karşılar ve şöyle der: "Şaşılacak bir şey! Bu sözün uydurma olduğu gerçeği el-Hâkim'e nasıl da gizli kalmış olabilir." Bk. İbn el-Cevzî, *el-Mevdûât*, c. II, s. 269.
- 9 ez-Zehebî, *Mîzân*, c. II, s. 679.
- 10 *Aynı eser*, c. I, s. 419.

Bu hadisin iki üç tarik ile vurûdu, kendisini hasen liğayrihî mertebesine is'âd edemez. Çünkü taaddud-i turuk ile hasen mertebesine irtikâ eden hadîs-i zaîf, seyyiu'l-hıfz, muhtelit, mestûr ve mursil ve mudellis râvilerin hadisleridir. Veddâ'ların, kezzâbların, metrûklerin hadisleri kesret-i turuk ile hiçbir zaman hasen liğayrihî mertebesine irtikâ edemez.¹¹

Cumhûr-i ulemâ ise, kadınlara ta'lîm-i kitâbet edilmesinin cevâzına min ğayri kerâhetin zâhib olmuşlardır. Delilleri ise, *Sunen-i Ebî Dâvud*' da Şifâ bnt. Abdullah'tan rivâyet olunan,

¹² hadîs-i şerifidir. Yani, "birgün ummehât-ı mu'minînden Hz.

Hafsa'nın yanında iken Cenâb-ı Peygamber (s.a.v.) içeriye teşrif buyurmuşlar ve bana hitaben: 'Şuna, kitâbeti ta'lîm eylediğin gibi karınca yuvası ta'bir olunan hastalığın efsununu da ta'lîm etmez misin?' buyurmuşlardır. Bu hadîs-i şerifin ricâl-ı isnâdı, İbrahim b. Mehdî'den başka hepsi ricâl-i sahihtir. Maamâfih İbrahim b. Mehdî sikâtandır. Ahmed¹³ ve Hâkim *Musned*'lerinde ihrâc edip, "hadîs-i sahihtir" dedikleri gibi, Neseî dahi *Sunen-i Kubrâ*'da¹⁴ bâbu't-tıbdâ ihrâc eylemiştir. Hadîs-i şerif bu sûretle kesb-i sıhhat eylemesine binâen, İbn Teymiye *Muntekâ*'da "bu hadîs-i şerif kadınlara ta'lîm-i kitâbetin cevâzına delildir"¹⁵ demiştir. Hattâbî dahi "kadınlara ta'lîm-i kitâbetin mekrûh olmadığına bu hadîs-i şerifte delâlet vardır"¹⁶ dediği gibi, *Zâdu'l-Meâd*'da¹⁷ ve

11 İbn Salâh "hasen liğayrihî" hadis türünü tanımlarken; râvilerinin ehliyetleri tam olarak tespit edilememiş (mestûr olan), hadiste fazla hata yapmayan ve yalancılıkla ithâm edilmemiş kimseler tarafından nakledilen hadis ifadelerini kullanmıştır. Yine ona göre, birkaç yönden rivâyet edilmesi durumunda (hadîs) şâzz ve münker olmaktan kurtulur; böylece hasen liğayrihî olarak nitelenir. (Ama, yalancı olan ve açıkça hadis uydurduğu bilinen bir kimsenin naklettikleri için ise böyle bir şey asla sozkonusu değildir). Bk. İbn Salâh eş-Şehrezûrî, *Ulûmu'l-Hadîs*, tahk.: Nüreddin İtr, Beyrut 1986, s. 31. İbn Salâh'ın dile getirmiş olduğu bu ifadeleri daha sonraki usûl kaynaklarında da bulmak mümkündür; çünkü onlar da bu değerlendirmeleri yaparken İbn Salâh'ın ifadelerine dayanmışlardır. Örneğin bk. Zeynuddîn el-İrâkî, *et-Takyîd ve İzâh*, Beyrut 1993, s. 48; Celâleddîn es-Suyûtî, *Tedribu'r-Râvî fi Şerhi Takrîbi'n-Nevevî*, tahk.: İrfân el-Aşşâ Hassûne, Beyrut 1993, s. 98. Ayrıca, yukarıda metnini verdiğimiz Osmanlı döneminin son devirlerinde yaşamış olan müellifimizin yapmış olduğu değerlendirme, bize onun hadis metodolojisi hakkındaki tetebbuâtına ilişkin bir fikir de vermektedir.

12 Ebû Dâvud es-Sicistânî, *es-Sunen*, İstanbul, 1992, 27.et-Tıbb, 18 (c. IV, s. 215). Aynı rivâyet için ayrıca bk. Abdurrazzâk b. Hemmâm es-San'ânî, *el-Musannef*, tahk.: Habiburrahmân el-A'zamî, Beyrut 1983, c. XI, s. 16.

13 Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, İstanbul, 1992, c. VI, s. 372.

14 Ahmed b. Şuayb en-Neseî, *es-Sunenu'l-Kubrâ*, tahk.: Abdulğaffar Suleyman el-Bundârî, Beyrut 1991, c. IV, s. 366. Krş. el-Azîmâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd*, c. X, s. 267.

15 İbn Teymiye, *el-Muntekâ min Ehâdisi'l-Ahkâm*, Kahire, ts., s. 790. Krş. el-Azîmâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd*, c. X, s. 267.

16 Ebû Suleyman el-Hattâbî, *Maâlimu's-Sunen Şerhu Sunen-i Ebî Dâvud*, Beyrut 1991, c. IV, s. 210. Krş. el-Azîmâbâdî, *Avnu'l-ma'bûd*, c. X, s. 268.

17 İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdu'l-Meâd fi Hedyi Hayri'l-İbâd*, tahk.: Şuayb el-Arnâvût-Abdulkâdir el-Arnâvût, Beyrut 1981, c. IV, s. 185. Krş. el-Azîmâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd*, c. X, s.

Mesâbîh şerhi *İzhâr*' da "bu hadiste kadınlara ta'lîm-i kitâbet edilmesinin cevâzına delil vardır" demiştir.¹⁸

Aliyyu'l-Kârî mebhas-i mezkûrun biraz aşağısında ismini ibhâm eylediği bazı ulemâdan naklen, "hadîs-i nemledeki ta'lîm-i kitâbet, Hz. Hafsa'ya hâsır; çünkü,¹⁹ âyet-i celîlesi mücebince ummehât-ı mu'minînin birçok hasâisi vardı. hadisi ise havf-ı fitneye binâen âmme-i nisâyâ mahmûldur"²⁰ demiştir. Bundan anlaşılıyor ki, hadîs-i mezkûru muhtelifu'l-hadis kabîlinden ad eylemiş ve ikisinin beynini cem' ve tevfiik eylemek tarîkini ihtiyâr eylemiştir. Halbuki tevfiik-i mezkûr ancak, ehâdîs-i sahîha ve hasene arasında teâruz vukû' buldukta ihtiyâr olunur; ehâdîs-i zaîfe ve bâtila ise ehâdîs-i sahîhaya muâırz olması şöyle dursun, mukâbil hükmünü alabilecek te'sîri bile yoktur. Çünkü esasen ehâdîs-i zaîfe ile amel olunmaz. Evet! Hadîs-i sahîh ve hasen bulunmadığı takdirde hadîs-i zaîf re'y ve kıyas üzerine tekaddüm eder; lâkin bu bahis âhardır.²¹

Müeyyidât-ı cevâzdan biri dahî Buhârî'nin *Edeb-i Mufred*' de

bâbında şu mealde Âişe bnt. Talha'dan rivâyet eylediği "Hz. Âişe'nin dâire-i terbiyesindeydim. Her şehirden insanlar ziyaretlerine gelirler. Hz. Âişe ile olan münasebetimize binâen, şuyûh-ı muslimîn bizi ziyaret ve kasd ederler. Gençler de bize kardaş muamelesini ederek bana birçok hedâyâ ve öteden beriden nâmeler gönderirlerdi. Hz. Âişe'ye der idim ki: 'Hala! Fulanın nâmesi ve hediyesidir'. Hz. Âişe de der idi ki: 'Kızcağızım! Ona cevap ver ve elinden ge-

268.

18 Şifâ bnt. Abdullah rivâyetinin, "kadınlara yazı öğretilmesinin câiz olduğuna" delil teşkil ettiğine ilişkin ayrıca bk. eş-Şevkânî, *Neylu'l-Evtâr*, c. VIII, s. 240; es-Sehârenfûrî, *Bezlu'l-Mechûd*, c. XVI, s. 217; Abdurrahman el-Bennâ es-Sâatî, *el-Fethu'r-Rabbânî*, Beyrut, ts.. c. XVII, s. 179. Krş. el-Azîmâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd*, c. X, s. 268.

19 el-Ahzâb, 33/32: "Ey peygamber kadınları! Siz herhangi bir kadın gibi değilsiniz..."

20 Ali el-Kârî, *Mirkâtü'l-Mefâtîh*, c. IV, s. 512.

21 Örneğin; zayıf hadisin re'yden daha iyi ya da daha kuvvetli olduğunu söyleyenlerden birisi Ahmed b. Hanbel'dir. Bk. Abdullah b. Muhammed b. Ali el-Herevî, *Zemmu'l-Kelâm*, tahk.: Semih Duğaym, Beyrut 1994, s. 98; İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmu'l-Muvakkîn an Rabbi'l-Âlemîn*, tahk.: Muhammed Abdusselam, Beyrut 1991, c. I, s. 61; Muhammed Abdülhayy el-Leknevî, *el-Ecvibetü'l-fâdile li'l-Es'ileti'l-Aşeretü'l-Kâmile*, haz. Abdulfettâh Ebû Gudde, Haleb, 1994, s. 47. İbn Hazm, zayıf hadisin re'y ve kıyastan üstün olduğunda Ebû Hanîfe'nin mezhebinin de ittîfak (icmâ') ettiklerine değinmiştir. Bk. Ali b. Ahmed b. Hazm, *Mulahhasu İbtâli'l-Kiyâs ve'r-Re'y ve'l-İstihsân ve't-Taklîd ve't-Ta'lîl*, tahk.: Saîd el-Afgânî, Dimeşk, 1960, s. 68. Bu hususla ilgili olarak ayrıca bk. Muhammed Zâhid el-Kevserî, *Te'nîbu'l-Hatîb alâ mâ sâkahû fî Tercemeti Ebî Hanife mine'l-Ekâzib*, Beyrut 1981, s. 235; İbn Bedrân ed-Dımaşkî, *el-Medhal ilâ Mezhebi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, Beyrut 1981, s. 117. Mustafa es-Sibâî'nin, İbn Hazm'ın bu görüşüne ilişkin değerlendirmeleri için bk. Mustafa es-Sibâî, *es-Sunne ve Mekânetuhâ fî Teşrî'l-İslâm*, Beyrut 1985, ss. 417-424. Zayıf hadisin re'ye tercih edilmesi hususunda ayrıca bk. Muhammed Cemâluddîn el-Kâsimî, *Kavâidu't-tahdîs min funûni mustalahi'l-hadîs*, Beyrut 1979, ss. 117-118.

len mukâfâtı dirîğ (yazık) etme! Yanında bir şey bulunmazsa ben sana veririm²² hadisidir.

Görülüyor ki, bu muhterem kadınların ricâl ile mükemmel muhâbereleri var ve asr-ı sahâbede cereyân ederdi. Bu bâbda cenâb-ı peygamberden nev'an ma memnûniyet bulunsaydı, onlar böyle geniş bir muhâbere kapısına meydan verirler miydi? Veyahut sahâbenin velev birisinden inkâr vukû' bulmaz mıydı? Hâlbuki öyle bir şey asla ve kat'a rivâyet edilmemiştir.

Kadınlara ta'lîm-i kitâbet edilmek gibi nâfi' ve müstahsen bir keyfiyeti men' etmek isteyenler, islâmîyetin yetiştirdiği fâdılât-ı nisâiye tetebbu' etseler, eminim ki iftihâr eylemekten kendilerini alamayacaklardır. Hele İbn Hallikân'ın *Vefeyâtu'l-a'yân*'ında fahru'n-nisâ Şeh(î)de bnt. Ebî Nasr'ın tercemesinde²³ bu muhterem kadının ulemâdan olduğunu ve hüsn-i hatta ye-gâne olmakla beraber, birçok halk ondan istimâ'-ı hadis ile semâ-ı âlî sâhibesi olmağla esâğırî ekâbire ilhâk eylediğini ve bu gibi fedâil-i âliye ile şöhretgîr-i âfâk olduğunu ve kezâlik allâme-i Makrîzî'nin²⁴ *Nefhu't-Tîb*'bında Âişe bnt. Ahmed el-Kurtubî'nin tercemesinde²⁵ bu mer'e-i fâdılanın zamanında vahîde-i dehr olduğunu ve ilmen, edeben, şi'ren, fesâhaten harâir-i Endülüs'den kimse ona muâdil olmadığını ve hüsn-i hat sâhibesi olup, birçok mesâhif-i şerîfe yazmış olduğunu görmüş olsalar, bu gibi fâdılâtın huzurunda serfûrî bürde-i ta'zîm²⁶ ve iclâl olacakları gibi, muâsırları da olsalar zânû-zen-i²⁷ rahle-i kitâbet ve tedrisleri olmaya şitâb²⁸ ederler.

Hâsılı; içtimâiyâtımıza taalluk eden bu gibi mesâil-i şer'iyyeyi tetebbu' ve hakkıyla tedkîk etmeden, bir takım ekvâl ve ehâdis-i zaîfeye temessük ederek, düşmek üzere bulunduğumuz korkunç uçurumu bir kat daha derinleştirmekten vazgeçmemizi hâlisâne temenni ederiz.

22 el-Buhârî, *el-Edebu'l-Mufred*, Beyrut 1416/1996, s. 299. Krş. el-Azîmâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd*, c. X, s. 268.

23 İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, Beyrut 1978, c. II, ss. 477-478. Krş. el-Azîmâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd*, c. X, s. 268.

24 Makrîzî ifadesi yanlış olup, doğrusu Makkarî olacaktır. Bu makaleyi kaleme alırken el-Azîmâbâdî'nin *Avnu'l-Ma'bûd* adlı eserinden oldukça yararlandığımı söylediğimiz isimsiz müellif, el-Azîmâbâdî'nin yanlış olarak kullanmış olduğu "Makrîzî" ifadesini herhangi bir tahkik yapmaksızın olduğu gibi naklettiği için aynı yanlışlığa kendisi de düşmüştür. Krş. el-Azîmâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd*, c. X, s. 268.

25 Amed b. Muhammed el-Makkarî, *Nefhu't-Tîb min Ğusni'l-Endelusi'r-Ratîb*, tahk.: İhsan Abbas, Beyrut 1968, c. IV, s. 290. Benzer örnekler için ayrıca bk. M. Tayyib Okıç, *İslâmîyette Kadın Öğretimi*, Ankara, 1984, ss. 23-26, 45-60.

26 Boyun eğme.

27 Diz çöken.

28 Çaba göstermek.